

בהגדרת קניינו של עבד עברי

ר' בן ציון ליבוביץ

א. קנין הגוף בעבד עברי

1. לשון הגמרא

2. הסברי הראשונים למהות קניין הגוף בע"ע

3. הגדרת הגר"ח וביאור מחלוקת הראשונים לאור דבריו

4. דברי הר"ן וביאור בדעתו

5. שיטת הרמב"ם וביאור העיניים למשפט

6. שיטת התוס'

ב. חלה אין צריך להשלים

1. מספר שנות המחלה

2. בין שכיר לעבד

א. קניין הגוף

ב. שכירות בלתי מסוימת

ג. שם 'שכיר'

ד. תירוצים מקומיים

א. קניין הגוף בעבד עברי

1. לשון הגמרא

בגמרא (טז, א) הובאה ברייתא שלמדה שעבד עברי קונה את עצמו בשטר, וביארה הגמרא, ששטר זה פירושו שטר שחרור כעין גט של אשה. על כך שואלת הגמרא, מדוע יש צורך בשטר זה, והאדון לא יכול פשוט לפטור את העבד לשלום, כלומר למחול על דמיו ובכך לשחררו. שאלת הגמרא מבוססת על העובדה שבהתבוננות פשוטה עבד חייב לעבוד את אדונו שש שנים בלבד, כלומר, יש ביניהם חוב ממוני או שעבוד ממוני של עבודת שש שנים, ודברים אלו ניתנים למחילה כמו שמפרשים רש"י (ד"ה 'למה') ותוס' (ד"ה 'לימא').

תשובת הגמרא היא חידושו של רבא - "זאת אומרת עבד עברי גופו קנוי, והרב שמחל על גרעונו אין גרעונו מחול". יש לבאר מהו קניין הגוף בע"ע ומדוע זה שולל את

האפשרות לשחררו במחילה.

2. הסברי הראשונים למהות קניין הגוף בע"ע

המובן הפשוט של קניין הגוף הוא שהדבר קנוי כחפץ לכל עניין ודבר. הראשונים כולם מדגישים, שהבנה זו איננה אפשרית ביחס לע"ע, שכן מצינו שיש לו יד לקנות לעצמו, לפדיון מעשר ולמציאה. יתר על כן, בעלים של חפץ יכול להחליט גם לזרוק אותו מראש הגג (אם לא מצד חיצוני של 'בל תשחית') וברור שאדון לא יכול לעשות אותו הדבר לעבדו (ולא רק מסיבה צדדית של 'לא תרצח'). ננסה להתבונן בדברי הראשונים ומתוך כך להגדיר את קניין הגוף שיש בע"ע.

רש"י (ד"ה 'גופו') כתב למסקנת הגמרא שהרב שמחל על גרעונו אין גרעונו מחול, שגם אם מחל האדון לעבד על שעבודו - יכול הוא לחזור ולהשתעבד בו מחדש. וזאת אמנם ההבנה הפשוטה בלשון הגמרא, שאין כל תוקף ומשמעות למחילת האדון. אולם רש"י לא ביאר מהי מהותו של קניין הגוף שבע"ע וממה היא נובעת.

לעומת זאת הריטב"א, על בסיס דברי הרמב"ן, כתב שקניין הגוף בעבד עברי מתייחס אל החלויות האיסוריות שקיימות בו. ע"ע, בניגוד לישראל בן חורין, מותר בשפחה כנענית. כלומר, ניכר שיש בקניינו של העבד גם ממד אסורי ואין כאן שעבוד ממוני בלבד. ממילא, א"א ליצור שחרור עבד על-פי הכללים הרגילים שיש לנו בדיני ממונות, כ"אם דווקא ע"י אותם אופנים שחידשה התורה, ממש כמו שטר גירושין של אשה.

הרשב"א מקשה לשיטה זו, שאם אכן קניין הגוף קשור בחלות האיסורית של ההיתר בשפ"כ, הרי הגמרא לעיל למדה (יד, ב) שרק לעבד שמכרוהו ב"ד יכול רבו למסור שפ"כ, ולמוכר עצמו לא, ולפ"ז היה צריך להיות חילוק בין מוכר עצמו לנמכר בגנבתו - כך שאת מוכר עצמו יוכל האדון לשחרר במחילה. אך לא נראה שהגמרא חילקה בדין המחילה בין מוכר עצמו למכרוהו ב"ד. הרשב"א נשאר בדוחק.

אמנם הריטב"א עצמו (יד, ב) הוכיח מדין זה גופא שגם מוכר עצמו מותר בשפחה כנענית. ומה שאמרה הגמרא "אין רבו מוסר לו שפחה כנענית" הכוונה היא שאינו יכול למסור לו בעל כרחו, אך מבחינה דינית הוא מותר בשפחה, ובזה מתורצת קושיית הרשב"א.

רש"י (יד, ב ד"ה 'אין') כתב במפורש לדינא דלא כריטב"א, כלומר שמוכר עצמו אסור בשפ"כ, ולכן א"א להתאימו באופן מלא לשיטת הריטב"א, אם כי היה אפשר לומר שהוא נשאר בדוחק, כרשב"א. מצד שני, רש"י לא הזכיר במאום את נושא החלויות האיסוריות כהסבר לקניין הגוף, לכן נראה שלרש"י דרך אחרת בהסבר הדבר, כפי שיבואר בהמשך.

הריטב"א חידש דבר נוסף, שכל מה שאמרה הגמרא שמחילה לא מועילה בע"ע - זה רק לעניין הקניין האיסורי שלו, אבל לעניין כל השעבודים הממוניים שיש בעבד, המחילה תופסת. יש להעיר שדבריו קצת דחוקים בלשון הגמרא, כי לדבריו צריך לומר ש"אין גרעונו מחול" פירושו, לאוסרו בשפחה כנענית, אך אעפ"כ, זוהי דעת הריטב"א.

מבואר אפוא, שהריטב"א חולק גם בנקודה זו על רש"י, שכתב (ד"ה 'גופו', הובא לעיל) שגם לאחר המחילה יכול האדון להשתעבד בעבד מחדש.

3. הגדרת הגר"ח וביאור מחלוקת הראשונים לאור דבריו

הגר"ח (סטנסיל עמ' סה) הקשה את קושיית הרשב"א, והוסיף להקשות שבב"ק (ק"ג, ב) בסוגיית גזל הגוי הגמרא רוצה לחלק בין הפקעת הלוואתו שמותרת לבין גזל ממש שאסור, וכתבת שהוצאת עבד עברי מנוכרי נחשבת כהפקעת הלוואתו בלבד, אך דוחה שלדעת רבא - שעבד עברי גופו קנוי - דבר זה נחשב כגזל ממש. מקשה הגר"ח, שלשיטת הריטב"א, שהחלות האיסורית היא ש"יוצרת" את קניין הגוף, בנמכר לנוכרי - שבו אין שום חלות איסורית (ולפחות לעניין גזל הגוי זה לא רלוונטי) - גם לשיטת רבא לא היה צריך להיות כאן קניין הגוף, וממילא הדבר היה צריך להיחשב כהפקעת הלוואתו בלבד.

לכן מחדש הגר"ח (ובפשטות, דלא כריטב"א), שאין חלוקה בין קניין מעשה ידיים לחלות האיסורית. "ע"ע גופו קנוי" פירושו שהוא הופך להיות 'חפצא' של עבד. כל הדינים, האיסורים והממוניים, הינם רק השלכות הנובעות מעצם הגדרתו כעבד. לא החלות האיסורית מהווה את ההגדרה של קניין הגוף, אלא שינוי מעמדו של האדם לעבד הוא מוקד הדבר, והחלות האיסורית היא אחת ההשלכות הנובעות ממנה בחלק מן המקרים.

יש מקום להסביר, שבזה נחלקו רש"י והריטב"א. רש"י סובר כגר"ח שע"ע גופו קנוי היינו שהוא נהיה לחפצא של עבד, והדינים הם רק תוצאות הנובעות מעצם הגדרתו כעבד. ממילא, הדין שמוכר עצמו אסור בשפ"כ לא משנה, כי לא הדין הפרטי הוא היוצר את הגדרת הקניין, וכן ממילא אם האדון מחל זה לא תופס אפילו לגבי מעשה הידיים, כי לא שייך בע"ע עניין מחילה כלל, ומכיוון שסוף סוף הוא עבד - כל דינו מתקיימים בו עד שישתחרר כדינו בגט. ואילו הריטב"א סובר שקניין הגוף נובע מהחלות האיסורית גרידא, ולכן יש מקום לחלק בין עבדים שאין בהם חלות איסורית, שישנן במחילה, ויש מקום לחלק בין הקניין הממוני לקניין האיסורי.

4. דברי הר"ן וביאור בדעתו

הר"ן (ז, א בהלכות) מבאר שע"ע גופו קנוי "לעניין שמוסר לו שפ"כ, ואפילו בעל כרחו, והולדות לאדון, הלכך אין זה שעבוד בעלמא אלא קניין הגוף ממש". נקדים לומר, שהר"ן סובר כרש"י בכך שהמחילה לא תופסת אפילו למעשה ידיו, אך לא מבואר מספיק בדבריו מהו הגורם העיקרי לקניין הגוף: האם העיקר הוא החלות האיסורית, דהיינו, ההיתר בשפ"כ? מדוע אם כן מאריך הר"ן על כך שזה מתקיים אפילו בע"כ, ושהולדות לאדון? לכאורה זה לא רלוונטי לעצם ההגדרה של קניין הגוף!

נראה יותר לבאר את דבריו כך: אנו רואים שהשעבוד והקניין בע"ע הוא עמוק מאד, עד שזה נחשב כמו קניין הגוף, שאף הוא שעבוד עמוק מאד. מציאות כזו שבה האדון יכול להתערב גם בחיי האישות של העבד, ואפילו בעל-כורחו, וכן העובדה שוולדותיו

של העבד נחשבים 'מעשה ידיים' בלבד ושייכים לאדון, מורים על עומק קנייני שאינו יכול להסתכם ב קניין ממוני בלבד. מוכרחים לומר אפוא שיש פה מובן מסוים של קניין הגוף. אמנם לא כחפץ ממוני כמובן, אבל גם לא כשכיר רגיל, ויש פה אפוא מצב ביניים.

המהרי"ט במהדו"ב מקשה את קושיית הרשב"א על הר"ן (שהרי במוכר עצמו קיי"ל שאין רבו מוסר לו שפ"כ), ומתרץ, שמכיוון שמצינו במכרוהו ב"ד שרבו מוסר לו שפ"כ, זהו סימן שאלים קנייניה לקנות גופו. אפשר לראות בתירוצו חיזוק לדברינו, שהעיקר בדברי הר"ן איננו עצם ההיתר בשפ"כ, אלא עומק הקניין שמגיע (לפחות בחלק מהמצבים, וזה מהווה סימן שמלמד על כל המקרים) עד היכולת למסור לו שפ"כ בע"כ.

5. שיטת הרמב"ם וביאור העיניים למשפט'

הרמב"ם (עבדים ב, יא) פסק שמחילה לא מועילה בע"ע אפילו למעשה הידיים (כרש"י) אך כתב "שלא נפטר משעבודו עד שיכתוב לו שטר". מלשונו מדקדק בעל עיניים למשפט שלר"מ הגורם לקניין הגוף איננו החלות האיסורית, אלא יש רק שעבוד בע"ע ועומק השעבוד הוא שמגדיר זאת כקניין הגוף. הוא מביא ראייה לדבריו מלשון הרמב"ם בהלכות מכירה (יג, טו) שכתב שאם אדם שוכר מישהו למלאכות שונות ולא מוגדרות - אין בו הונאה, "מפני שהוא קונה אותו לזמן, ועבדים אין בהם הונייה". מכך שהרמב"ם השווה שכירות בלתי מוגדרת לעבדים, ניתן להבין שהוא סבור שהקניין הבלתי מסוים הוא מה שהופך את העבד להיות עבד. הווי אומר, השעבוד המוחלט לעבודה הוא שיוצר את הגדרת קניין העבד כקניין הגוף.

אמנם יש להשיב על ראיות העיניים למשפט. את התבטאותו של הרמב"ם במילים "אינו נפטר משעבודו" יש להסביר באופן פשוט: הוא רוצה להדגיש את פסיקתו כרש"י ודלא כריטב"א, כלומר שמחילה לא תופסת אפילו לעניין השעבוד הממוני, וגם אם מחל יכול לחזור ולהשתעבד בו. עיקר הדגש לפי"ז הוא שהשעבוד לא נמחל, ואין כאן ניסיון להסביר מהו הגורם לקניין הגוף בע"ע.

גם את ראייתו מהלכות מכירה יש לדחות. הרמב"ם עוסק שם בהלכות הונאה, וכדי להבין את דבריו, יש להקדים ולברר מדוע אין הונאה בקרקעות. אפשר לומר, שגם קרקעות וגם עבדים הם דברים שערכם הממוני קשה להערכה. לקרקע יש שווי-שוק, אולם המשמעות הממונית הטמונה בה היא הרבה יותר מגוונת ומשתנה, ותלויה במה שיעשו בה, במיקום ובגורמים רבים נוספים. גם לעבד יש שווי מוגדר בשוק העבדים, אולם אופי ההסכם איתו מאפשר נצילות גבוהה של העבד ונצילות נמוכה, בהתאם לצרכי האדון, יכולות העבד, ומצבו הבריאותי המשתנה. לכן בדברים אלו נקבע שאין הונאה. אם כנים דברינו, הרי שגם הסכם שכירות בלתי מוגדר טומן בחובו אפשרויות ניצול שונות ולפיכך גם שווי שונה, ובזה חידש הרמב"ם דין ספציפי בדיני הונאה. לעניין זה בלבד השווה הרמב"ם מקרה זה לעבדים, ואין כוונתו להגדיר בכך את הגורם המהותי לקניין הגוף בע"ע.

אמנם נציין, שאע"פ שיש להשיב על ראיות העיניים למשפט, וכמו"כ ודאי שגם הוא יודה שיש להגביל את השוואת הרמב"ם בין שכיר שכזה לעבד - שהרי אין ספק

שהרמב"ם לא בא להתיר שכיר שכזה בשפ"כ מכיון שהוא כ'עבד' - סברתו כשלעצמה היא דבר הנשמע ואפילו מסתבר, ואולי גם הר"ן התכוון להגדרה כזו, כאמור לעיל.

6. שיטת תוס'

תוס' (ד"ה 'לימא') שאלו מדוע לא הקשתה הגמרא על הצורך בשטר, שהרי יכול לשחרר את העבד ע"י הפקר, שכן קיי"ל שעבד כנעני יוצא בהפקר ואינו צריך גט שחרור, (וגם החולק על שמואל ומצריך גט שחרור בעבד כנעני אינו סבור אך אלא משום שעי"ז הוא מותר בבת ישראל, ואילו ע"ע מותר בבת ישראל כבר בהיותו עבד), ומדוע אפוא צריך שטר? בהתבוננות ראשונה, נדמה שתוס' למדו כבית מדרשו של הרמב"ן והריטב"א, כלומר שהחלות האיסורית היא זו שמצריכה את הגט.

מאיך הדברים אינם כה פשוטים. השאלה המתבקשת על דברי התוס' היא שאכן ע"ע אמנם כבר מותר בבת ישראל, אבל בשחרורו הוא נאסר בשפ"כ. מדוע לא יצטרך אפוא שטר בגלל החלות האיסורית הזו? האם יש הבדל בין החלת התוס' להחלת איסור? כך אמנם מקשה המנ"ח (מצוה מב, יד, ה, ד"ה 'אך באמת') ומבאר בשיטת התוס', שהיתרו שלע"ע בשפ"כ נובע אוטומטית משעבודו הממוני ולא עומד כדבר לעצמו (ודלא כריטב"א). כלומר, לא העבד או האדון יוצרים את הדין ומחילים את הסטאטוס האיסורי, אלא לאחר שאדם משתעבד באופן מסויים, קבעה התורה שחל עליו דין שמותר בשפ"כ.

מדבריו של המנ"ח בביאור התוס' אנו למדים, שלשיטתם קניין הגוף בע"ע הוא אך ורק הקניין הממוני ועומק השעבוד, כשהדינים האיסוריים חלים בדרך ממילא, ממקום 'אחר' ומקביעת התורה, ואין לכך כל קשר ישיר לקניין עצמו.

אמנם גם הדברים הללו צריכים ביאור, שהרי מפורש בדברי התוס' שבעבד כנעני הגט נצרך בגלל החלות האיסורית, ומדוע לא יהיה אותו הדבר גם בע"ע? ונראה לחלק, שבע"ע לא חל שום דבר חדש - הוא תמיד היה מותר בבת ישראל, וההיתר בשפ"כ תלוי וצמוד לשעבודו הממוני, וכשפג השעבוד ממילא פג ההיתר בשפ"כ. עבד כנעני לעומת זאת עובר תהליך של מעין גיור, בו הוא זוכה בהיתר שלא היה לו מעולם. פעולה רדיקלית כזו מצריכה פעולה קניינית נוספת שתיעשה בגט.

2. "חלה אין צריך להשלים"

1. מספר שנות המחלה

הגמרא (ז, א) למדה שע"ע שחלה ג' שנים אינו צריך להשלים, אבל אם חלה ד' שנים, נעשה כחלה ו' וצריך להשלים את ימי מחלתו.

רש"י (ד"ה 'חלה') מבאר שהלשון "חלה ד'" היא לאו דווקא, וכוונת הגמרא שצריך להשלים אם חלה יותר מג' שנים, גם אם חלה פחות מד' שנים. לעומת זאת הרמב"ם

(עבדים ב, ה) כתב שאם חלה ד' צריך להשלים. בדברי הרמב"ם לא ברור: האם הוא סובר כרש"י, אלא שנקט את לשון הגמרא, כדרכו, או שכוונתו שבאמת עד ד' שנים אינו חייב להשלים. נשוב ונעסוק בשיטתו בהמשך.

תוס' (ד"ה 'חלה') עורכים השוואה בין עבד לשאר שכירים ודנים בשאלה: האם גם בשאר שכירים ההלכה היא שאם חלו חצי מזמן שכירותם אינם חייבים להשלים? משאלתם זו יש להוכיח שדעתם (בשלב זה) היא שהדין לא תלוי במספר שנות עבודה או בייקטיביות של העבד אלא ביחסיות של רוב. הווי אומר, אם עבד נמכר לד' שנים - הרי שאם חלה יותר משנתיים יהיה חייב להשלים, אע"פ שלא חלה יותר מג' שנים.

2. בין שכיר לעבד

הגמרא בב"מ כותבת ששכיר שנאנס ולא יכל להשלים את עבודתו מקבל שכר רק על מה שעשה ולא על מה שנאנס. דברים אלו של הגמרא עומדים בניגוד מסוים ואולי בסתירה לדברי הגמרא אצלנו ש"חלה אין צריך להשלים". בדברי הראשונים מצאנו יישובים שונים לסתירה זו. מתוך כך עולות אבחנות מהותיות באשר למעמדו הקנייני של עבד עברי.

א. קניין הגוף - תירוץ א' בתוס'

מתוך הסתירה מב"מ למדו התוס' (אצלנו בד"ה 'חלה', בתירוץ הראשון) שיש לחלק חילוק מהותי בין ע"ע לשכיר: ע"ע גופו קנוי ואילו שכיר מושכר לעבודתו בלבד. נמצא, שעומק הקניין שיש בע"ע יוצר לעיתים גם קולא בדיניו, שאם חלה אין צריך להשלים, אבל שכיר מושכר לדבר מסוים והדברים נמדדים במבחן התוצאה: אם לא עשה את העבודה שאליה נשכר, אין סיבה לשלם לו את שכרו.

בדרך דומה נדמה שלמד גם הגר"ח (סטנסיל עמ' סה) שהגדיר, כאמור בפרק הקודם, שע"ע גופו קנוי פירושו שהוא נעשה לחפצא של עבד, ומהגדרתו כחפצא נובעים כל הדינים (כגון היתרו בשפ"כ וחלה א"צ להשלים). לפי"ז יש חילוק עקרוני בין ע"ע לשכירים.

ב. שכירות בלתי מסוימת - ריטב"א

הריטב"א באופן פשוט לא הגדיר את קניין הגוף כגר"ח, ושיטתו היא, כאמור בפרק הקודם, שקה"ג נובע מהצד האיסורי שחל בעבד וההיבטים הממוניים אינם מושפעים מהצד האיסורי, ולכן מחילת האדון תתפוס לגבי מעשה ידיו של העבד. לפי"ז, קה"ג בע"ע לא יוכל להיות הגורם המשפיע על הגדרת שכירותו של העבד, ויהיה עליו להסביר אפוא מדוע יש הבדל בין ע"ע לשכיר בדין חלה א"צ להשלים.

ומסביר הריטב"א, שע"ע לא נשתעבד לעשות דבר ידוע, אלא כל מלאכתו היא לרבו. לפיכך, אם חלה מוגדר הדבר שנסתחפה שדהו של האדון. לעומת זאת, שכיר מושכר לדבר ספציפי, והתשלום מיוחס לתוצאות פעולתו ולא לשכירותו הכללית. לפי"ז, היה מקום לומר שגם אם העבד חלה יותר מג' לא יצטרך להשלים, שכן גם ככה"ג נסתחפה

שדהו של האדון וכך מקשה הריטב"א בעצמו. והוא עונה, ש"אדעתא דהכי לא נחת למיזבן". ועדיין צריך ביאור כיצד הדברים מתיישבים, שהרי אם אדם קונה כלי ואח"כ נשבר הכלי - לא יעלה על הדעת שנגדיר זאת כמקח טעות משום ש"אדעתא דהכי לא נחיתלמזבן" אלא נאמר בודאי שנסתחפה שדהו של הקונה. וצ"ע.

כאמור, הריטב"א מחלק בין הסכם שכירות לדבר מסוים לבין הסכם שכירות כללי ולא מסוים. בהקשר זה יש לדון מה יהיה דינו של שכיר שהשכיר את עצמו לכל המלאכות: מצד אחד הוא איננו עבד, ומצד שני הסכם שכירותו איננו מסוים. הקצה"ח (שלג, י) אכן כותב שהריטב"א מחלק בין נשתעבד לכל מלאכות לבין נשתעבד למלאכה מסוימת, ודין 'חלה א'צ' להשלים' לא תלוי בהגדרת עבד או שכיר, ולא בקניין הגוף, ושכיר שהשכיר עצמו לכל המלאכות יהיה פטור מלהשלים את עבודתו במקרה שחלה. אמנם הש"ך (שלג, ה) כתב גם בדעת הריטב"א, שהעיקר הוא האם החולה הוא עבד או שכיר, ולא אופי הסכם השכירות. אמנם, אינני יודע מניין לו לומר כך, וכיצד ניתן להסביר את הריטב"א לדבריו.

ג. שם 'שכיר' - תירוץ ב' בתוס'

על קושייתם מב"מ הביאו התוס' (ד"ה 'חלה') תירוץ נוסף. בספר ישעיהו מצאנו ש'שכיר' נקרא מי שעובד ג' שנים, ולכן ע"ע שחלה אינו צריך להשלים כל עוד הוא עבד ג' שנים כדין 'שכיר'. לפי תירוץ זה עולה נפק"מ: ע"ע שנמכר לד' שנים (כדעת הריטב"א שיכול להימכר לפחות מיד' שנים, או כשנמכר ד' שנים לפני היובל, ע"י רש"י) וחלה שנתיים וחצי - יהיה חייב להשלים, מכיוון שלא עבד שנות 'שכיר'. זה ודאי שלא כתירוץ הראשון בתוס' שתלה את הדין בחצי זמן העבודה.

לתירוץ זה של תוס' נראה שזהו דין מיוחד שחידשה התורה בעבד - שהוא 'שכיר', כשכוונת התורה היא לחדש שדי לו בעבודת ג' שנים, משא"כ שאר שכירים שלא נשכרים לג' שנות עבודה אלא לעבודתם הממשית. יתר על כן: בשאר שכירים, גם אם הסכם שכירותם אינו מסוים, אין זה משנה את הדין, מכיוון שלא חידשה התורה דין עבודת 'שכיר' אלא בעבדים.

הרמב"ם (עבדים ב, ה) כתב כלשון הגמרא שאם חלה ד' שנים חייב להשלים, וכתבנו לעיל שיש להסתפק בלשונו אם חייב להשלים כבר כשחלה יותר מג' או רק כשחלה ד' שנים חייב להשלים. המל"מ ביאר בר"מ כאפשרות הראשונה והרמב"ם רק נקט את לשון הגמרא כדרכו. אמנם ערוה"ש (יו"ד רסז, קמה) העלה אפשרות שהרמב"ם פוסק כתירוץ השני בתוס', ומכיוון שעבד יותר משנתיים זה נחשב כג' שנים ונקרא 'שכיר'. לכן, ביאר הערוה"ש, דייק הרמב"ם בלשונו שרק משחלה ד' שנים חייב להשלים.

ד. תירוץ מקומיים - מהר"ם ורא"ש

הרא"ש בב"מ (ו, י) הביא דעת מהר"ם שיישב בין הסוגיה בב"מ וסוגיה דידן, בכך שהדבר תלוי מי מוחזק בכסף. אם השוכר שילם מראש לשכיר אזי אין השכיר צריך להשלים כשחלה, ואם לא שילם לו מראש אזי צריך השכיר להשלים. סברא זו צריכה

ביאור: מדוע שהמוחזקות בכסף תגדיר את הדין? ה"ז (שלג) אמנם נטה לפסוק כדברי מהר"ם, אך מעיון בדבריו נראה שהוא פוסק כך מכיוון שנשאר בספק, ובספק אכן הולכים אחר המוחזק כי"א להוציא ממון מספק, אולם לא מצאתי בדבריו הסברה לשיטת מהר"ם, שנאמרה באופן לכתחילי, ולא מפני הספק.

מכל מקום, בשורה תחתונה עולה שלדברי מהר"ם אין הבדל מהותי בין עבד לשכיר, ומעמד שווה לחלוטין. עבד הוא בעצם שכיר בעל הסכם שכירות משוכלל וקצת מורכב שהתורה ניסחה את פרטיו.

הרא"ש עצמו נטה לחלק בין מקרה בו העבד קודם חלה ואח"כ עבד, שאז אנו אומרים שהאדון מחל לו על השנים שעברו במחלתו, לבין מקרה בו העבד קודם עבד ואח"כ חלה, שאז אין ראייה שהאדון מחל לו על השנים. מפרשים רבים הקשו שלחילוק זה אין זכר בלשון הגמרא, וגם מצד הסברה הדברים אינם ברורים: מדוע נאמר שהאדון מחל לו על שנות עבודתו רק על בסיס העובדה ששתק? האם לא יתכן שהאדון שתק כי הניח שהעבד ישלים את שנות עבודתו לאחר מכן?!

על כל פנים, גם בדעת הרא"ש, כמו בשיטת מהר"ם, נראה שאין הבדל מהותי בין עבד לשכיר, ויתכן שראשונים אלו סוברים להלכה שבכלל לא פוסקים כרבא, ועבד עברי אין גופו קנוי כלל וכלל. או לחילופין שסבורים הם שבעצם כל פועל גופו קנוי, וזה לא מצב ייחודי לעבדים (ועי' מחנ"א שכירות פועלים סי' א).

